

Devrim Sonrası İran Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında Türklere İlişkin Söylemlerin Analizi*

Analysis of the Expressions Related to the Turks in the Middle School History Textbooks in Post-Revolutionary Iran

Hülya ÇELİK**

M. Bilal ÇELİK***

Öz: Türklerin İranlılar ile ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. İran kaynaklarında ilk Türk-İran ilişkilerinin İskitler zamanında olduğu belirtilmiştir. Geçmişte Gazneliler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde olduğu gibi günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu ilişkiler çok çeşitli boyutlarda devam etmektedir. Türk-İran ilişkilerinin iki ülke halklarını siyasi yönden olduğu kadar toplumsal ve kültürel yönden de etkilediği bilinmektedir. Bu etkilerin en önemli yansımalarından biri eğitim alanında yaşanmaktadır. Özellikle geçmişten günümüze yaşanan ilişkilerin ders kitaplarında ele alınış biçimleri iki ülke halklarının birbirlerine karşı bakış açılarını doğrudan etkilemektedir.

İran tarih ders kitaplarında Türklere ilişkin söylemlerin nasıl olduğunu belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın kapsamını 1384 hş. (2007) yılında basılan orta 1, orta 2, orta 3. sınıf tarih kitapları oluşturmaktadır. Betimsel modele dayanan araştırmada elde edilen verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: İran'ın sınırları dışındaki Türkler özellikle de Osmanlılar Şii inanç çerçevesinde ötekileştirilirken hatta bir tehdit olarak değerlendirilirken, İran'daki yönetici Türk hanedanlardan övgüyle söz edilmiştir. Türklere ilişkin anlatımların bir kısmının tarihi araştırmaların bulgularıyla örtüşmediği de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Cumhuriyeti, Tarih Ders Kitapları, İmge, Türkler, Ötekileştirme

* Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Tarafından desteklenen 2012-06-03-001 nolu projeye dayanmaktadır.

** Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, E-posta: hcelik@sakarya.edu.tr

*** Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: bcelik@sakarya.edu.tr

Abstract: The Turkish-Iranian relations have come back to ancient period. In the Iranian sources it is stated that the first Turkish-Iranian relations came into being in the time of the Scythians. As being in the Ghaznavid, Seljukid and the Ottoman era in the past, today these relations continue in various dimensions in the Republic of Turkey as well. It is known that, in terms of not only from the political aspects of the peoples of the two countries but also the social and cultural aspects, the Turkish-Iranian relations are also affected. One of the most important implications of these effects is experienced in the field of education. Especially the handled forms of relationships which are experienced from the past to the present in the textbooks, affects the people of the two countries against each other directly.

In this study, the current history textbooks taught at the middle school level in Iran is examined in order to determine how the expressions related to the Turks in the history textbooks of the Islamic Republic of Iran. The history textbooks of secondary level which published in 1384 hş. (2007) are composed of the subject of this study. In this study, a descriptive model was applied. In the study, in the collection, analysis and interpretation of the obtained data, qualitative research methods were used. Document review was conducted for data collection. As a result of document analysis the following conclusions were reached: While the Turks outside the boundaries of Iran are otherized the ruling Turkish dynasties are mentioned proudly. However especially against the Shiite and Shia beliefs the Ottomans were regarded as threat. Some parts of the explanations related to Turks are determined to not coincide with historical research findings.

Keywords: Islamic Republic of Iran, History Textbooks, Image, the Turks, Othering

Giriş

Ön Asya'nın en önemli coğrafi bölgelerinden İran, tarih boyunca büyük bir kültür merkezi olmuştur. Türklerin bu coğrafyadaki varlıkları oldukça eskiye dayanmaktadır. İskitler (Sakalar), Kuşanîler ve Eftalitler (Akhunlar) dönemlerinde İran'ı çevreleyen Türkler, İran'da kurulan Sâmnî Devleti içinde ordu yönetimine kadar yükselmişlerdir. İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler İran'a, topraklarında hanedanlıklar kurarak ya da kurdukları devletlerin içine İran'ı da alarak nüfuz etmişlerdir. Gazneliler özellikle de Selçuklular ile birlikte Türkler, İran'ı yalnızca idare etmekle kalmamış, çok sayıda Türk asıllı nüfusu da bölgeye getirmişlerdir. İran kültüründen derinden etkilenen Türkler Farsçayı benimsemişler, böylece edebiyat, bilim, sanat ve devlet yönetimine ilişkin önemli bir etkileşim ortaya çıkmıştır.

Harezmsahlar ve Timurlular döneminde devam eden bu etkileşim, Safevi Devleti döneminde başka bir boyut kazanmıştır. Çünkü İslamiyet'in Şii inancını benimseyen Türk asıllı Safevi Devleti'nin karşısına Sünni devletlerden batıda Osmanlılar, doğuda ise Özbekler çıkmıştır. Böylece mezhep ayrılığı Türk-İran ilişkilerinde belirleyici olmuştur. İran'da Safeviler'den sonra Türk asıllı Afşarî ve Kaçar

hanedanları yönetime devam etmiş, Rıza Han hükümetinin kurulmasıyla Türkler İran'da artık yönetilen unsur olarak yer almaya başlamışlardır. Diğer taraftan Osmanlı da Cumhuriyet Türkiyesi'ne dönüşmüş, İran'daki Batı yanlısı Pehlevi hükümeti ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Doğuda ise Özbekler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlıklarını kaybederek Rusya'nın idaresine girmişlerdir. 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi Batı anlayışlı bir yönetimi tamamen reddederek Şii inancına dayalı teokratik bir rejim oluşturmuştur. Dolayısıyla Türk-İran ilişkileri de bu durumdan etkilenmiştir. İran yönetimini alaşağı eden siyasi devrim değer yargılarını değiştirmeyi hedefleyen kültürel devrimle devam etmiştir (Mehran, 2006). Bu bağlamda en önemli değişim hiç kuşkusuz eğitim sisteminde gerçekleşmiştir.

İslam Devrimi Sonrası İran Eğitim Sistemi ve Tarih Ders Kitapları

İran eğitim sistemindeki İslamî yaklaşım bölgenin Müslümanlaşması ile birlikte tezahür etmiştir. 7. yüzyılın ortalarında Müslüman Arapların Sâsânî İmparatorluğu'na son vermesiyle İran'da İslam kimliği yerleşmeye başlamış ve bu kimlik tüm kurumlara olduğu gibi eğitime de tesir etmiştir. 18. yüzyılın sonuna kadar medrese ve mektep eksenli geleneksel eğitim modeli Kaçar Hanedanı döneminde (1794-1924) yerini modern eğitim anlayışına bırakmıştır. Bu dönemde Batı'yla temas sonucunda yabancı eğitimciler İran'a gelmiş, İranlı öğrenciler yurt dışına eğitime gönderilmiş, ülke içinde yabancı okullar açılmış ve Darülfunun kurulmuştur (Muhsinpur, 2015). Fars milliyetçiliği ve Şii İslam'ın etkisi tamamen ortadan kalkmasa da Pehlevi döneminde (1924-1979) eğitimde sekülerleşme büyük oranda gerçekleşmiştir. Özellikle Muhammed Şah döneminde yurt dışında eğitim alan Batı yanlısı grupların etkisi ile İslam öncesi tarih ve kültür öne çıkarılarak İslam'dan uzaklaştırılmıştır (Muhsinpur, 1988: 78).

İran İslam Cumhuriyeti'nde 1979 yılında Humeynî'nin liderliğinde gerçekleşen devrim ile birlikte Batı yanlısı laik düzen yerine teokratik bir rejim ortaya çıkmıştır. Humeynî'nin iktidarı ile beraber İran'daki eğitim sisteminde de bir dönüşüm meydana gelmiş, İslamlaşma siyasallaşma ve eşitlik olmak üzere üç unsurun bileşeni eğitimin yönü ve içeriğinin şekillendirmesi açısından önemli olmuştur (Mehran, 2006). Eğitimin genel yapısı üniversiteden önce sırayla 5 yaş anaokulu, 6-11 yaş arası (1-5. sınıflar) ilkokul, 11-13 yaş arası (6-8. sınıflar) ortaokul, 14-17 yaş arası (9-11. sınıflar) lise şeklinde oluşturulmuştur. Bu süre zarfında tüm derslerde "İslam Cumhuriyeti"nin temel

ideolojisine yer verilmeye başlanmıştır. Özellikle Sosyoloji, Felsefe, Edebiyat, Coğrafya, Tarih ve İktisat gibi sosyal bilimlere ilişkin derslerde İslamiyet ve Şia mezhebi ile ilgili konulara değinilmektedir. Humeynî'nin eğitim politikası, Batı ideolojisinden uzak İslam kültürüne bağlı bir İranlılık şahsiyeti oluşturmak üzerinde durmaktadır (Semin, 2014).

Çok hızlı sosyal ve siyasal dönüşümler yaşayan diğer devrimci toplumlarda olduğu gibi İran'da da ders kitapları, özellikle de sosyal bilimler kitapları benimsenen değerlerin anahtar aktarıcısı olarak görülmüştür. Ders kitaplarına verilen bu rolün önemi en kısa sürede değişime gidilmesinden de anlaşılmaktadır (Higgins, 1994). Öyle ki devrimin zaferinden yalnızca dokuz gün sonra, yani 20 Şubat 1979'da Ayetullah Humeynî eğitim otoritelerinden ilk, orta ve yukarı seviyedeki eğitim kitaplarının temelden değişmesini istemiştir (Mehran, 2015). Özellikle tarih, ekonomi, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal alanlardaki kitapların değişimine öncelik verilmiş, iki yıl içinde bütün kitaplar yeniden yazılmıştır. Diğer ders kitapları gibi tarih ders kitapları da, öğrencilerin öğrenme deneyimlerinde oldukça etkili unsurlardır. İlk olarak sınıftaki öğretimde ders kitabına harcanan zaman oldukça fazladır (Foster ve Crawford, 2006; Stein, 2001). Özellikle İran'da ders kitabı bir anlamda öğretim programıdır. Dolayısıyla sınıf uygulamalarındaki etkisi ve rolü daha belirgindir. İkinci olarak tarih ders kitapları devletin resmî ideolojisinin anlaşılması için önemlidir. Son olarak da tarih ders kitapları insanların geçmişi ve ulus birliği imajını yeniden inşa etmektedir. Günümüze kadar İran'da kullanılan bu ders kitaplarında ihtiyaca göre zaman zaman revizyona gidilmektedir.

İlgili Araştırmalar

İran ders kitapları üzerine yurt dışında yapılmış pek çok araştırma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların bir kısmı ders kitaplarında Batı imajı ve dinî değerlerin temsili konularına odaklanmıştır (Shorish, 1988; Matini, 1989; Mehran, 1989). Bu çalışmalarda ders kitaplarında Şah'ın Batı anlayışını nasıl zorla kabul ettirdiği, İslam kültürünü göz ardı edip Pers kültürünü sunduğu incelenmiştir. Zarean'ın (1998) devrim sonrası İran'ın değerleri ve İslamlaşmasının ders kitaplarındaki yansımalarını incelediği çalışması da sözü edilen araştırmaları tamamlar niteliktedir.

İran'da devrim sonrasında tarih ders kitapları özelinden incelemede bulunan araştırmalar da mevcuttur. Yazdanjoo (2012), siyasi ve dinî otoritelerin devrim sonrası İran'da tarih öğretimini ders kitapları aracılığıyla kendi siyasetlerine nasıl bağlı kıldıklarını araştırmıştır. Zadeh (2012) İran tarih ders kitapları üzerine yaptığı çalışmada İran kimliğinin ve tarihinin nasıl verildiğini incelemiştir.

Türkiye'de de İran ders kitapları bazı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Batan (2011) İran İslam Cumhuriyeti ilk ve ortaöğretim ders kitapları üzerine yaptığı araştırmada ilköğretim, ortaokul ve lise ders kitaplarında yer alan Türklerle ilgili yazılı ve görseller inceleyerek Türkler ve Türk kavramının İran eğitim sistemi ve politikalarındaki genel imajını ele almıştır. Ilgaz, Örtün ve Derakhshan (2015) İran'ın lise 2. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı imgesini incelemiştir. Ders kitapları üzerine yapılan bu araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde Türklerin İran tarih ders kitaplarında hem İran sınırları dışındaki hem de İran'daki yönetici unsurlar olarak nasıl anlatıldığı ile ilgili bir çalışma tespit edilememiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada İran tarih ders kitaplarında Türklere ilişkin bölümlerden yapılan birebir çeviriler ışığında Türklerin nasıl anlatıldığına tespit edilmesi hedeflenmektedir. Burada Türk olarak ifade edilen unsurlar İran Devleti'nin tarihi boyunca kendi sınırları dışında yaşayan Türkleri ve İran'ı yöneten Türk hanedanları kapsamaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada şu iki soruya cevap bulmak amaçlanmaktadır.

- 1- İran ortaokul tarih ders kitaplarında İran'ın milli devletleri dışında yer alan Türklere ilişkin söylemler nelerdir ve bu söylemler tarihî araştırmaların bulgularıyla örtüşmekte midir?
- 2- İran ortaokul tarih ders kitaplarında İran'ı yöneten Türk hanedanlarına ilişkin söylemler nelerdir ve bu söylemler tarihî araştırmaların bulgularıyla örtüşmekte midir?

Yöntem

İran İslam Cumhuriyeti'nde ortaokul düzeyinde okutulan tarih ders kitaplarında Türklere ilişkin bilgilerin nasıl verildiğinin tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada betimsel modele başvurulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmayı, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 35). Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve diğerleri, 2010: 302).

Bu araştırmada verilerin toplanması amacıyla doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 153). Eğitim araştırmalarında kullanılan dokümanlardan biri de ders kitaplarıdır. Veri olarak seçilen ders kitapları incelenirken şu aşamalar uygulanmıştır: İlk olarak İran'da güncel olarak okutulan ortaokul tarih ders kitaplarının temini sağlanmıştır. Daha sonra ders kitaplarında Türklere ilişkin anlatımların tamamı bu çalışmanın 2. yazarı tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Son olarak tercüme edilen bölümlerden veri analizi yapılırken ders kitaplarında İran'ın milli devletleri dışında yer alan Türkler ve İran'ı yöneten Türk hanedanları ile ilgili anlatımlar incelenmiş, bu anlatımların tarihi araştırmalarla örtüşüp örtüşmediği belirlenmiştir.

Bulgular

İran Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında İran'ın Milli Devletleri Dışında Yer Alan Türklere İlişkin Söylemler

İran'ın milli devletleri dışında yer alan Türklere ortaokul tarih ders kitaplarının özellikle birinci ve ikinci sınıf seviyelerinde değinilmektedir. İran tarihinde Partlar döneminde Sakalar (İskitler)'in saldırıları ve Kuşanîlerin Buda dinini yaymaları üzerinde kısaca durulmuştur. Bilim dünyasının büyük bir kısmının Türk olarak kabul ettiği Saka (İskit) Türkleri ile ilgili ortaokul birinci sınıf tarih ders kitabında "Partların Topraklarını Genişletmeleri" başlığı altında şu açıklama yer almaktadır. "... 2. *Mihرداد Partların topraklarını çok genişletti. O, Sakaların (İskitler) İran'ın kuzey sınırlarına hücumlarını engelledi...*" (Tarih, Sâl-i Evvel, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 55). Ders kitabının 54. sayfasında da belirtildiği gibi İran'ın bu erken dönemi için eldeki kaynaklar oldukça azdır. Mevcut kaynakların büyük bir kısmı da İranlı şair Firdevsî'nin *Şehname* isimli eserindeki rivayetlere dayanmaktadır (Firdevsi, 1999; Firdevsi 2009).

Yine aynı kitapta "Partlar Döneminde İran'ın Komşuları" başlığı altında devrin önemli devletlerinden Kuşanlardan şu şekilde söz edilmiştir: "*Partlar zamanında İran'ın doğusunda Kuşanîler (Kuşanlılar, Kuşan Devleti) hüküm sürmekteydi. Buda dinine mensup Kuşanîler bu dini yayıyorlardı.*" (Tarih, Sâl-i Evvel, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 55). Bu devletin kökeninin Türk, Moğol, Tibet, Hint, İran veya Saka olabileceğine ilişkin tarihçilerin farklı görüşleri (Tezcan, 2002: 789-814) olsa da Türkiye'de Kuşanların Türk olduğuna dair genel kanı oldukça güçlüdür (Konukçu, 1973; Cöhçe, 2002).

5. ve 6. yüzyıllarda İran'ın doğusunda hüküm süren bir diğer Türk devleti de Eftalitlerdir (Akhunlar). İran ortaokul birinci sınıf tarih ders kitabında "Sâsânîler Döneminde İran'ın Komşuları" başlığı altında Eftalitlerin İran'ın kuzeydoğusunda yaşadıklarından, zaman zaman İran'ın içlerine hücum ettiklerinden, Sâsânîlerin de onları durdurmak için sınırlara asker yerleştirdiklerinden söz edilmektedir (Tarih, Sâl-i Evvel, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 67). Tarih boyunca kurulmuş 16 büyük Türk Devleti'nden biri olarak kabul edilen Akhun Devleti'nin batısında Sâsânî Devleti varken doğusunda da 552 yılından itibaren I. Göktürk Devleti varlık göstermiştir. Akhunlar da Sâsânîler ile Göktürklerin ittifakı neticesinde yıkılmıştır (Cöhçe, 2002;

Kafesoğlu, 2004). Oysaki Göktürlere ilişkin bu tarihî gerçekliğe ders kitabında yer verilmemiş, Eftalitler tek taraflı hücum eden devlet olarak gösterilmiştir.

İran ortaokul ikinci sınıf tarih ders kitabında 9. ve 10. yüzyıl boyunca İran'a hükmetmiş olan "Sâmânîler Devleti'nin Mâverâünnehr'de Kurulması" başlığı altında devletin kurucusu İsmail'in atalarının putperest Türklerle sınır savaşları yaparak güç kazandığı belirtilmektedir (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 24). Yine aynı kitapta Türk kökenli komutanların Sâmânî Devleti'nin esas sorunu olduğu şu ifadelerle açıklanmıştır: "*Sâmânî Devleti başlangıçta düzenli bir biçimde idare ediliyordu. Fakat ilerleyen süreçte iç sorunlar çok fazla arttı. Asıl problem ordunun başında bulunan büyük komutanların, vezirlerin işlerine karışıyor olmalarıydı. Bu komutanların asılları Türk kökenli esirlerdi. Süreç içinde bu mevkilere dek yükseldiler. Zamanla da güçleri artmaktaydı. Sâmânî emirleri adeta onların ellerinde birer oyuncak gibiydi.*" (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 25). Kitapta ayrıca Müslüman Türk asıllı Efrasiyab oğullarının Buhara'ya saldırısının Samanî Devleti'nin sonunu getirdiği de vurgulanmıştır. Tarihi araştırmaların bulguları özellikle Sâmânî Devleti'nin yıkılışıyla ilgili ders kitabındaki açıklamaları desteklemektedir. 10. yüzyılın sonuna doğru Sâmânî Devleti bir yandan Türk kökenli komutanların etkisi ile sarsılırken bir yandan da ders kitabında "Efrasyab Oğulları" olarak nitelenen Karahanlıların (İlek-Hanlar) hücumlarına maruz kalmışlardır. Özellikle 992 yılından itibaren başlayan yoğun Karahanlı saldırıları 1005 yılında kesin sonuca ulaşmış ve Sâmânî Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesine sebebiyet vermiştir. Böylece İran'ın kuzeydoğusunda yer alan ve Horasan olarak isimlendirilen bölge tarihte ilk kez Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu bölgelerin Türkleşme süreci de böylelikle hızlanmıştır. Sâmânî Devleti'nin ortadan kalkmasıyla ayrıca bölgede Sogd dili ortadan kalkmış, yerini Yeni Farsça ve Türkçe almıştır (Anat, 2003; Hunkan, 2007).

Orta ikinci sınıf tarih ders kitabında "Türkler İran'a Nasıl Geldiler?" başlığı altında şu açıklamalara yer verilmiştir: "*Türkler geçmişte Orta Asya'nın doğusunda kabileler halinde yaşayan bir halktı. Türk kabilenin ortak noktaları "Türk dili" ile "hayvan yetiştiriciliği" idi. Sâsânîler zamanında bu kabile birkaç kez İran'a sefer düzenledi, ama yenildiler. İslam'ın kabulünden sonra Müslüman askerler Orta Asya ve Türklerin oturduğu yerlere seferler düzenlediler. Neticede, bu ilerlemeler Türklerin İslam ile tanışmalarını ve bu dine girmelerini sağladı. Ondan sonra, yavaş yavaş Türkler İran'a gelmeye başladılar.*"(Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 33).

Tarih araştırma eserleri incelendiğinde görülecektir ki İpek Yolu hâkimiyeti ve üstünlük mücadelesi konusunda Akhunlara karşı Sâsânîlerle Göktürkler ittifak yapmışlar ve Akhun Devleti'ni ortadan kaldırmışlardır. Müteakiben komşu olduğu I. Göktürk Devletine karşı Sâsânîler yayılmacı bir politika izleyince Göktürklerle Bizans'ın ittifakı gündeme gelmiştir. Müttefik kuvvetlerin hücumları Sâsânî Devleti'ni ortadan kaldırmaya yetmese de bu devleti oldukça yıpratmış, bu durum da ülkenin Araplar tarafından fethini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla ders kitabında Göktürk Devleti'ne doğrudan yer verilmediği gibi "bu kabile" ifadesiyle küçümsenmiştir. Bunun yanı sıra Göktürklerin Sâsânîler karşısındaki zaferleri de görmezden gelindiği gibi, tarihi gerçeklik "...ama yenildiler." şeklinde yanlış açıklanmıştır (Taşağıl, 2012; Kafesoğlu, 2004; Daryae,2009; Pourshariati, 2008).

İran milli tarihinin Perslerle başlayan seyrinde Türkler İran'da hanedanlıklar kuruncaya dek daha çok hücum eden, devlet yıkan, iç huzuru bozan, Budist, putperest, kabile devleti olarak ele alınmış ve İslam dini ile tanıştıktan sonra İran'a gelmeye başladıkları vurgulanmıştır.

İran Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında İran'ı Yöneten Türk Hanedanlarına İlişkin Söylemler

İran, 10. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar farklı dönemlerde Türk soylu hanedanların yönetiminde kalmıştır. İran'da hâkimiyet kuran Türk kökenli devletlerin ilki Gaznelilerdir. Ortaokul ikinci sınıf tarih ders kitabında da "Gazneliler: İran'da Türk Kökenli ilk Hanedan" başlığı altında devletin kuruluş sürecinden söz edilmiştir. Devletin kurucusu Alp Tegin, en bilinen hükümdarı Sultan Mahmud'un Hindistan'a düzenlediği seferler ve ülke topraklarını genişletmesi de ilgili bölümde vurgulanmıştır (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 33). Gaznelilerin zayıflaması iç karışıklıklar ve dış istilalarla açıklanmış, özellikle Sultan Mahmud'un oğlu Mesud'un yanlış politikaları sonucu başka bir Türk kavmi olan Selçukluların Horasan'a girerek Gazneliler Devleti'ni zayıflattığına değinilmiştir (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 34-35). Gaznelilere ilişkin olarak ders kitabında yapılan açıklamaların objektif olarak ele alındığını tarihî araştırmalar da göstermektedir (Merçil, 1989; Merçil, 1987; Durak, 2000; Bosworth, 1973).

İran'da devlet kuran diğer bir Türk Hanedanı da Selçuklular olmuştur. Kitapta Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda etkili olan Dandanakan Savaşı, kurucusu Tuğrul, önemli hükümdarları Alp Arslan ve Melikşah'tan övgüyle söz edilmiştir. Ancak devletin asıl başarısı yönetimde yer alan İranlılar'a atfedilmiştir. "Büyük Vezirler Selçuklu İdaresini Üstleniyor" başlığı altında şu açıklamada bulunulmuştur: "*Devasa büyüklükteki Selçuklu ülkesini teknokrat ve bilge İranlılar yönetmiştir. Selçukluların kendisi göçebe kabile idiler. Devasa bir ülke içinde kültür ve medeniyette ilerlemiş çok milletli bir halkı bu topraklara ve insanına aşına olan birilerinden yardım almadan yönetemeyeceklerini iyi biliyorlardı. Bu yüzden Selçuklular devri aynı zamanda büyük vezirler dönemi olarak da anılmaktadır. Selçuklu döneminin en ünlü veziri Hacı Nizamülmülk Tusî'dir. Nizamülmülk'ün pek çok eseri olup bunlardan en önemlisi Nizamiye medreseleridir. Nizamiye medreseleri Bağdat ve Nişabur gibi büyük kentlerde kurulmuş, buralar hocaların bir araya geldiği ve ilim tahsil edilen yerler olmuştur. Genellikle bu medreselerin idare masrafları vakıflardan elde edilen gelirler marifetiyle karşılanıyordu. Bu nedenden ötürü, İslam kültür ve medeniyeti yükselmiştir.*" (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 37). Selçuklu Devleti'nin yükselmesinde ve kurumsallaşmasında fetihler kadar kurulan sağlam idare ve ilme verilen önem tarih araştırmalarında da büyük bir yer tutmaktadır (Sevim, 1993). Ders kitabında özellikle vurgulanan Nizamulmülk'ün Siyasetname isimli eseri yalnızca Selçuklu sultanları için birer ışık değil, aynı zamanda bugün bile değerini koruyan kıymetli bir çalışmadır (Ocak, 1993; Talas, 2000).

Selçukluların başarılarında İranlı vezirlerin etkisini sıklıkla vurgulayan kitapta devletin parçalanmasına sebep olarak Melikşah'dan sonraki taht kavgaları ve atabek makamı gösterilmiştir. Selçukluların düşmanlarının sırasıyla Karahitaylar, Oğuzlar ve Harezmsahlar olduğu, Horasan'ın aşamalı olarak Harezmsahların eline geçtiğinden söz edilmiştir. Harezmsahların İran'ın kontrolünü ele geçirdikten sonra en güçlü dönemleri olan Muhammed Harezmsah dönemi kitapta geniş yer bulmuştur. Ancak devletin mahalli yönetimlere müdahil olamaması, Abbasi Halifeliği ile düşmanlığı ve Sultan Muhammed'in annesinin devlet işlerine karışması devletin devamına zarar veren etkenler olarak gösterilmiştir. Ancak devletin yıkılışındaki asıl nedenin Sultan Muhammed'in Karahitay Devleti'ni ortadan kaldırması olduğu belirtilmiştir. Harzemşahlar böylece Cengiz Kağan'ın kurduğu Moğol Devleti ile komşu haline gelmişlerdir. Harezmsah Devleti ile ilgili olarak verilen bu açıklamaların pek çok tarih

araştırmasıyla (Barthold, 1990; Kafesoğlu, 1984; Taneri, 1993) da örtüşmekte olduğu görüldüğünden ders kitabındaki anlatımın objektif olduğu söylenebilir.

Kitapta Cengiz Kağan'ın İran seferi ve Moğol saldırılarına şu ifadelerle yer verilmiştir: *“Moğollar hızlıca İran'a ulaştılar ve oranın büyük şehirlerini ele geçirip tahrip ettiler. Onlar yüz binlerce insanı öldürdüler ve ne istedilerse talan ettiler. Moğolların saldırısı İran'a o güne kadar yapılmış en vahşi ve zarar verici saldırı olmuştur.”* (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 43-44). Cengiz Kağan'dan sonra Emir Timur'un seferlerinin İran'da yol açtığı tahribat da ortaokul tarih kitabında vurgulanmıştır. İran ve etrafındaki ülkelerin kana bulandığı ve uygar şehirlerin çoğunun viran olduğu söylenmiştir (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 50). Cengiz Han'ın ve Emir Timur'un seferlerinin etkisi tarihi araştırmalarda da geniş yer bulmuştur. Bu araştırmalar ders kitabındaki açıklamaları destekler niteliktedir (Aka, 1991; Alan, 2007; Grousset, 1980).

Emir Timur'un aksine oğlu Şahruh'dan ders kitabında övgüyle söz edilmiştir. *“Babalarının Yolunu İzlemeyen Timur'un Çocukları”* başlığı altında Şahruh'un uzun yıllar Horasan'da yöneticilik yaptığı, İran medeniyetinin etkisi altına girdiği, babasının aksine barışçıl bir kişiliğe sahip olduğu ve refaha önem verdiği belirtilmiştir. Kitapta ayrıca Şahruh'un Herat şehrini kendisine başkent yaptığı ve şehri âlim ve sanatkârlarla doldurduğu da vurgulanmıştır. Böylece ders kitabında İran medeniyeti bir kez daha övülmüştür. Çok da yanlış olmayan bu anlatımı şöyle açıklamak mümkündür: Şahruh döneminden itibaren Timurluların İran medeniyetinin etkisi altına girmesiyle kültür ve sanat alanında meydana getirdikleri gelişmeler özellikle Batı dünyasında 'Timurlu Rönesansı' olarak adlandırılmıştır. Hatta İran'ın nüfuzu o kadar ileri düzeye ulaşmıştır ki bazı devlet adamlarının kısa süreli de olsa Şia inancını benimsedikleri tarihi kaynaklardan takip edilebilmektedir (Manz, 2007; Aka, 1991).

Timurlular Devleti'nin yıkılışında Özbeklerin etkisi ders kitabında şu şekilde anlatılmıştır: *“Timur'un ölümünden sonra onun hanedan üyeleri arasında ayrılık ve çatışma baş gösterdi. Sonuçta, onlar düşmanlarına gafil avlandılar. Kısaca Timurluların düşmanları Özbeklerin kurduğu devletti. Bu devlet Cengiz Kağan'ın torunları tarafından Mâverâünnehr'de kurulmuştu. Özbekler pek çok kez Horasan'a hücum etmişler, sonunda Timurlu Devleti'ni yıkmayı başarmışlardır. Timurlu Devleti yıkılınca mahalli güçler ülkeyi parçalamak için daha fazla imkân elde ettiler. Kısacası,*

göçebe olan iki Türk kabile, Karakoyunlular ve Akkoyunlular, geldiler ve kuzeybatı İran'da yaşamaya başladılar." (Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 52). Bu anlatılanların içinde Özbeklerin Timurlu Devleti tarafından yıkılması (1507) ifadesi tarihi kaynaklara uygunken Timurlu Devleti'nin yıkılmasından sonraki ifadeler uygun değildir. Çünkü Timurlu baskısından kurtulan Karakoyunluların ve Akkoyunluların kuzey batı İran'da yaşamaya başlamaları bilgisi tarihi kayıtlarla örtüşmemektedir. Gerçekte bu devletlerden Karakoyunlular 1469'da Akkoyunlular tarafından Akkoyunlular da 1501 yılında Safevi Devleti tarafından yıkılmıştır (Alpargu, 2002; Aka, 1991; Uzunçarşılı, 1984; Erşahin, 2002; Woods, 1993).

İran tarihinin en önemli dönüm noktalarından Safevi Devleti orta üçüncü sınıf tarih kitabında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Safevi Devleti anlatılırken Şah İsmail'in başlattığı harekete destek verenler arasında mezhepleri Şiilik ve Kızılbaşlık olan yedi Türk kabilesinin yer aldığı belirtilmiştir. Devletin Türkmen asıllı kurucusu Şah İsmail'in Şiiliği mezhep olarak kabul etmesi, Tebriz'i başkent yapması, Özbeklere karşı kazanılan mücadele neticesinde sınırları kuzeydoğuda Amu Derya Nehri'ne, doğuda Hindistan'a kadar genişletmesi anlatılmıştır. Dönemin Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'e ilişkin kitapta geçen açıklamalar şu şekildedir:

Şii mezhebine bağlı ve güçlü bir Safevi Devleti'nin ortaya çıkmasının ardından kendisini bütün Müslümanların yöneticisi olarak gören Osmanlı padişahı Sultan Selim İran'a saldırdı. İran ordusu da bu saldırıya yanıt verdi. Çaldıran'da oldukça şiddetli bir savaş meydana geldi. Savaşta büyük gayretlerine rağmen İranlılar yenildiler ve çok fazla kayıpları oldu. Çünkü Osmanlı ordusu top, tüfek kullanırken İran ordusu sadece kılıç, ok, kalkan gibi silahları kullanabiliyordu. Çaldıran mağlubiyetinden sonra Tebriz de işgal edildi. Ancak halkın gayretli savunmaları karşısında Osmanlı güçleri geri çekilmek zorunda kaldı. Şah İsmail de bu olaydan kısa bir süre sonra vefat etti (Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 3).

Burada Osmanlı'nın ötekileştirildiği, Şii Safevi Devleti karşısında kendini bütün Müslümanların yöneticisi olarak gören Sultan Selim ifadesinden de anlaşılmaktadır. Sefer öncesi Şah İsmail'in Doğu Anadolu'yu Şiileştirme gayretleri ve Osmanlı Devletinden uzaklaştırma çabaları ders kitabında göz ardı edilmiş, Osmanlı'nın İran seferi yalnızca bütün Müslümanların kendi idaresi altında birleştirilmesi gayreti olarak

tasvir edilmiştir. Oysaki tarihi araştırmalar bu durumu sözü edilen hususlara değinmektedir (Dalkesen, 1999; Şensizoğlu, 2005; Allouche,2001).

Şah İsmail'den sonra yönetime geçen ve elli iki yıl hüküm süren Tahmasb zamanında Özbeklerin yanı sıra Osmanlılarla savaşıldığı, uzun süren İran-Osmanlı savaşının ardından her iki tarafın da barış yapmaya karar verdiği ve barışın ülkeye dirlik sağladığı yine aynı kitapta belirtilmiştir (Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.:4). Söz konusu açıklamalar tarihi araştırmalarla da örtüşmektedir (Dickson, 1958; Allouche,2001, Çetin ve Dilek, 2011;Diyanet 1971; Kılıç; 2006)

Ders kitabında Safevi Devleti'nin en güçlü hükümdarı olarak gösterilen Şah Abbas döneminde Özbek ve Portekizlilerin yanı sıra Osmanlıların da sınır ihlallerinden söz edilmiştir. Kızılbaşların desteğiyle yönetime geçen Şah Abbas'ın yeni bir kuvvet ihdas ederek yönetimi kontrol altına aldığı ve Osmanlılara yöneldiği şu ifadelerle vurgulanmıştır:

İç düzeni sağladıktan sonra Şah Abbas Osmanlılarla da yeni bir antlaşma imzaladı. Hatta İran'ın batı ve kuzeybatı bölgelerini onlara verdi. Bunda amacı Özbeklerle rahat bir biçimde mücadele etmek istemesiydi. Böylece Şah Abbas onları ağır bir yenilgiye uğratmayı da başardı. Özbekleri yenilgiye uğratmasının ardından, Şah Abbas Osmanlılarla yapacağı savaşa hazırlık için İngilizlerin de yardımıyla top ve tüfek yaptırdı. Sonra da Osmanlılara savaş açtı. Yirmi yıl devam eden İran-Osmanlı savaşı İranlıların zaferiyle sonuçlandı (Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 6).

Bu açıklamalarda da görüldüğü gibi Osmanlı önemli bir tehdit olarak algılanmış, Osmanlı ile mücadele uzun zamana yayılmış ve dış destek sağlanmıştır. Tarihi araştırmalar da bu yaklaşımı desteklemektedir (Munshi, 1978; Kılıç, 2001).

Yine aynı kitapta Osmanlılar ile ilgili olarak Avrupalıların Osmanlılar aleyhine İran ile ittifak temayülünde olmalarından söz edilmiştir (Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 6). Buradan Safevi Devleti'nin de aslında bir Türk devleti olmasına rağmen sahip olduğu mezhep farklılığının onu Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirdiği, hatta Avrupa ile ittifaka bile yöneldiği sonucu çıkmaktadır. Ders kitabında doğrudan ifade edilmese de Osmanlı büyük bir güç olarak verilmektedir.

İran ortaokul üçüncü sınıf tarih ders kitabında iki kısa dönem olarak adlandırılan Afşarîler ve Zendler devrinde de Osmanlılara ilişkin açıklamalar yapılmıştır

Osmanlıların ülkeye müdahalesi ve İran'ın batısındaki kuvvetleri tutmaya devam etmesinden ötürü Nadir Şah'ın Osmanlıları zorlu bir savaşta yenilgiye uğrattığından söz edilmektedir (Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 15-16). Aynı kitapta Kerim Han Zendî'nin hükümdarlığı dönemiyle ilgili olarak içeride huzurun sağlandığı dışarıda da yalnızca Osmanlılarla savaşarak Basra'nın fethinin gerçekleştiği belirtilmiştir.

İran'da 1795-1925 yılları arasında hüküm süren Kaçar Türklerine mensup Kaçar Hanedanı da ders kitabında ayrıntılı olarak işlenmiştir. Kaçarların Türk boylarından biri olduğu açıkça belirtildikten sonra Fethali Şah döneminde İran'ın Avrupa ve Rusya ile ilişkileri anlatılmıştır. Türklere ilişkin olarak başka hiçbir anlatım geçmese de kitapta dikkat çeken bir diğer husus da anlatımda "ben" dilinin tercih edilmesidir. "...*Fethali Şah döneminde, o zamanın en büyük üç devleti, yani Fransa, İngiltere ve Rusya ülkemize yöneldiler.*" (Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, 1384 hş.: 15-16) örneğinde olduğu gibi biz söylemi ders kitabında sıklıkla geçmektedir. Bundan sonra İslam ve ulema vurgusu kitapta giderek artmaktadır. Kaçar Hanedanı'nın sonu ve Rıza Han hükümetinin kurulması İngiltere'nin İran siyasetindeki etkisi bağlamında değerlendirilmiştir. 1979 İran İslam Devrimi'nden önce İmam Humeynî'nin Türkiye'ye sürgününden de kitapta söz edilmiştir. Ancak Cumhuriyet Türkiye'si ya da Türkler hakkında bir açıklamada bulunulmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Devrim sonrası İran'da ortaokul seviyesinde okutulmakta olan tarih ders kitapları incelendiğinde Türklere ilişkin bilgilere ortaokul 1, ortaokul 2, ortaokul 3 olmak üzere her sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmanın problemi olan İran Devleti'nin tarihi boyunca kendi sınırları dışındaki Türklerle ilişkileri bağlamında ele alınan bir Türk imgesinin yanı sıra İran'ı yöneten Türk hanedanlarının da ders kitaplarında nasıl ele alındığı incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Ortaokul birinci sınıf tarih ders kitabında Türklerle ilgili bilgilerin oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. İran tarihinde Partlar döneminde Sakalar (İskitler)'in saldırıları ve Kuşânîlerin Buda dinini yaymaları üzerinde kısaca durulmuştur. Sâsânîler döneminde ise İran'ın kuzeydoğu komşusu Eftalitlerin bazı zamanlar İran'ın içlerine

hücum ettiklerinden Sâsânîlerin de onları durdurmak için sınırlara asker yerleştirdiklerinden söz edilmektedir.

Ortaokul ikinci sınıf tarih ders kitabında Sâmânîler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmsahlar ve Timurlular bölümlerinde Türklere ilişkin bilgiler görülmektedir. Sâmânîler dışında sözü edilen bu devletler İran'da kurulmuş yönetici hanedanı Türklerin oluşturduğu devletlerdir. Sâmânîler Devleti'nin Mâverâünnehir'de kuruluşu sırasında putperest Türklerle yapılan sınır savaşlarından, Türk kökenli komutanların sorun teşkil ettiğinden, Türk asıllı Efrasyap oğullarının devletin sonunu getirdiğinden söz edilmiştir. "İran'da Türk Kökenli İlk Hanedan" başlığı altında ele alınan Gazneliler'den ve "İran'da Güçlü Bir Devlet Kuran Selçuklular" başlığı altında Selçuklu Devleti'nden özellikle de Nizamülmülk'ten övgüyle söz edilmiştir. Merkezleri bugünkü Özbekistan olmasına rağmen Harezmsahlar ve Timurlularla ilgili olarak da kitapta öne çıkan İran merkezliktir. Harezmsah döneminde Moğolların İran'a yaptıkları saldırılar ve Timur'un İran seferinin ülkede yol açtığı tahribat vurgulanmıştır. Ancak Timur'un yolunu izlemeyip İran medeniyetinin etkisi altına giren oğlu Şahruh'dan övgüyle söz edilmiştir.

Orta üçüncü sınıf tarih ders kitabında Safeviler konusunda Türklerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Safevi Devleti anlatılırken Şah İsmail'in başlattığı harekete destek verenler arasında en önemlilerinin mezhepleri Şiilik olan ve Kızılbaşlık olarak da bilinen yedi Türk kabilesi olduğu belirtilmiştir. Aynı bölümde Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'in İran seferinden söz edilirken ötekileştirme yapılmıştır. Şiiliğin karşısında Sünni devlet anlatılmıştır. Tahmasb dönemi Osmanlı-İran ilişkilerine de değinilmiş, İran-Osmanlı barışının ülkeye dirlik getirdiğinden bahsedilmiştir. Afşarîler ve Zendîler döneminde de Osmanlılara ilişkin açıklamalar yapılan kitapta İmam Humeynî'nin devrim öncesi Kaçarlar döneminde sürgün edilmişinde ilk olarak Türkiye'ye geldiği belirtilmiştir. Bulgular kısmında detaylı olarak incelendiği gibi İran'ın sınırları dışındaki Türkler ötekileştirilirken, İran'daki yönetici Türk hanedanlardan övgüyle söz edilmiş, ancak özellikle Şiilik ve Şii inancı karşısında Osmanlılar bir tehdit olarak görülmüştür. Türklere ilişkin anlatımların bir kısmının tarihî araştırma bulgularıyla örtüşmediği tespit edilmiştir.

İran tarih ders kitaplarında Türklere ilişkin söylemlerin analiz edildiği bu araştırma sonunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- 1- Bu araştırma kapsamı İran'daki ortaokul tarih ders kitaplarıyla sınırlı tutulmuştur. Bundan sonraki çalışmalarda lise düzeyi de ele alınabilir.
- 2- Türkiye ve İran tarih ders kitaplarındaki ortak konuların karşılaştırmalı analizi yapılabilir.
- 3- İran tarih eğitiminde Türk imgesini araştırmak için İranlı eğitimcilerle görüşmelerin yapıldığı çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- 4- İran'dan Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen öğrencilerle Türk imgesi üzerine görüşmelere dayalı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*. Ankara: TTK.
- Alan, H. (2007). *Bozkırdan cennet bahçesine Timurlular (1360-1506)*. İstanbul: Ötüken.
- Allouche, A. (2001). *Osmanlı-Safevi ilişkileri: kökenleri ve gelişimi*. çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul: Anka Yayınları.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. (6. Baskı). Sakarya: Sakarya.
- Anat, H. Y., Almaz, A. (2003). *Karahanlılar Tarihi*. İstanbul: Oku.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Ankara: TTK.
- Batan, M. (2011). *İran İslam Cumhuriyeti İlk ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Türkler ve Türk İmajı*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bosworth, C. E. (1973). *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran, 994-1040*.

- Cöhce, S. (2002). "Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyetleri". *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 522-525.
- Cöhce, S. (2002). "Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar". *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. ss. 815-820.
- Çetin A., Dilek, K. (2011). *Safevi Dönemi İran Tarihi*. Ankara: Kadim.
- Çetin, H. (2012). *Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*. İstanbul: Yeditepe.
- Dalkesen, N. (1999). *15. ve 16. Yüzyıllarda Safevi Propagandası ve Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daryae, T. (2009). *Sasanian Persia: The Rise and Fall of An Empire*. London; New York: I. B. Tauris.
- Dickson, M. (1958). *Shah Tahmāsb and the Uzbeks: the Duel for Khurāsān with 'Ubayd Khān, 930-946/1524-1540*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi.
- Diyanet, A. E. (1971). *İlk Osmanlı-İran Anlaşması: 1555 Amasya Musalahası*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Durak, N. (2000). *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Ekber, N. N. (2005). *Karahanlılar*. İstanbul: Selenge.
- Erşahin, S. (2002). *Akkoyunlular: Siyasal Kültürel Ekonomik ve Sosyal Tarih*. Ankara: Bizim Büro.
- Firdevsi (2009). *Şahname*, çev. Necati Lugal, İstanbul: Kabcacı.
- Firdevsi (1999). *Şehname Çevirisi*. çev. Şerifi; haz. Zühal Kültürel, Latif Beyreli, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Foster, S. J., Crawford, K. (2006). *What Shall We Tell the Children?: International Perspectives on School History Textbooks*. UK: Information Age.
- Giraud, R. (1999). *Göktürk İmparatorluğu: İleriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları (680-734)*, çev. İsmail Mangaltepe, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

- Grousset, R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu: Attila, Cengiz Han, Timur*. trc. Mehmet Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken.
- Higgins, P. J. (1994). "Women's Education in the Islamic Republic of Iran". In M. Afkhami and E. Friedl (Ed.). *In the Eyes of the Storm: Women in Post-Revolutionary Iran*. New York: Syracuse University.
- Huncan, Ö. S. (2007). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar): Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*. 2. bs., İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Ilgaz, S., Örtten, H. (2015), Derakhshan, M. "İran Lise 2 Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmgesi", http://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=134926 (Retrieved: 20.08.2015).
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Harezmsahlr Devleti Tarihi*. Ankara: TTK.
- Kafesoğlu, İ. (2004). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Kılıç, R. (2001). *XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*. İstanbul: Tez.
- Kılıç, R. (2001). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*. İstanbul: Tez.
- Kılıç, R. (2006). *Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri 1520-1566*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Konukçu, E. (1973). *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Manz, B. F. (2007). *Timurlu İran'ında İktidar Siyaset ve Din*. Çeviren Dilek Şendil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Matini, J. (1989). "The Impact of the Islamic Revolution on Education in Iran". In A. Badran (Ed.). *At New Crossroads: Education in the Middle East*. New York: Paragon House.
- Mehran, G., (2006). "A Study of the Achievements and Remaining Challenges in Female Education in Iran". *Women's Studies*, vol. III/3. pp.11-31.
- Mehran, G., "Devrim Sonrası İran Eğitiminde Kültürel Devrim ve Değer Dönüşümü". Çev.: Murat Yörükoğulları-Halim Sırçancı,

<http://www.islamdusuncesi.net/devrim-sonrasi-iran-egitiminde-kulturel-devrim-ve-deger-donusumu-92h.htm> (Retrieved: 25.08.2015).

Merçil, E. (1987). *Sultan Gazneli Mahmud*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: TTK.

Muhsinpur, B. (1988). "Philosophy of Education in Post-Revolutionary Iran". *Comparative Education Review*. University of Chicago Press. vol. 32/I, pp. 76-86.

Muhsinpur, B. "İran'da Eğitimin Dünü ve Bugünü", Çev.: M. Hilmi Baş, <http://www.islamdusuncesi.net/iranda-egitim-dunu-ve-bugunu-86h.htm> (Retrieved: 01.09.2015).

Munshi, I. (1978). *History of Shah Abbas the Great*. translated by Roger M. Savory, Boulder, Colo.: Westview Press.

Ocak, A. (1993). *Nizamiye Medreseleri*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS Tezi.

Pourshariati, P. (2008). *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*. London; New York: I. B. Tauris.

Semin, A. (2014). "İran Eğitim Sistemi ve Türkiye-İran Eğitim İşbirliğine Etkileri". http://www.bilgesam.org/incele/1138/-iran-egitim-sistemi-ve-turkiye-iran-egitim-isbirligine-etkileri/#.Vf2B0t_tmko (Retrieved: 06.01.2014).

Sevim, A. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: TTK.

Shorish, M. M. (1988). "The Islamic Revolution and Education in Iran". *Comparative Education Review*, v. 32/I, pp. 58-75.

Şensizoğlu, N. (2005). *Şah İsmail Devrinde Anadolu'da Safevi-Alevi Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı.

Talas, M. A. (2000). *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*. çev. Sadık Cihan, Samsun: Etüt.

Taneri, A. (1993). *Harezmsahlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Taşagül, A. (2012). *Göktürkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tezcan, M. (2002). "Kuşanların Menşei". *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. pp. 789-814.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*. 3. bs. Ankara: TTK.
- Woods, J. E. (1993). *Akkoyunlular: Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk: 15. Yüzyıl*. trc. Sibel Özbudun, İstanbul: Milliyet Gazetesi.
- Yazdanjoo, P. (2012). *Teaching of History in the Post Revolutionary Iran: The Ideological, Political and Cultural Discourses Embedded in a Secondary School Contemporary History Textbooks*. Queen's University, Kingston, Ontario, Canada, unpublished M.A thesis.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yücel, Y. (1989). *Timur'un Ortadoğu Anadolu Seferleri ve Sonuçları 1393-1402*. Ankara: TTK.
- Zadeh, M. S (2012). *History Education and Construction of National Identity in Iran*. Florida International University, unpublished PhD thesis.
- Zarean, M. J.(1998). *Islamic Values and Their Reflection in the Iranian Elementary Textbooks: Islamization in the Post Revolutionary Iran*. McGill University, Montreal, unpublished PhD thesis.

İncelenen Tarih Ders Kitapları

- Tarih, Sâl-i Evvel, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, Vezâret-i Âmûzeş ve Pervereş, Sazmân-ı Pejûheş ve Bernâmerîzî Âmûzeşî, 1384 hş.*
- Tarih, Sâl-i Dovvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, Vezâret-i Âmûzeş ve Pervereş, Sazmân-ı Pejûheş ve Bernâmerîzî Âmûzeşî, 1384 hş.*
- Tarih, Sâl-i Sevvom, Devre-yi Rahnamâ-yı Tahsilî, Vezâret-i Âmûzeş ve Pervereş, Sazmân-ı Pejûheş ve Bernâmerîzî Âmûzeşî, 1384 hş.*

Extended Summary

Purpose

This study aims to find out how the Turks were told in consideration of a word-for-word translation on the Turks in the parts of the Iranian history books. Here the factors described as Turks includes the Turks living out of the borders of Iran and the Turkish dynasties governed Iran. And a result, this study aims to figure out the answer to the following two questions.

- 1- What are the expressions for the Turks living outside the national states of the Iran in the Iranian middle school history textbooks and whether these expressions match up with the historical research findings?
- 2- What are the expressions in the Iranian middle school history textbooks on the Turkish dynasties governed Iran and whether these expressions match up with the historical research findings?

Method

Descriptive method is used in this study which tries to find out how information on Turks are given in the history textbooks thought at the level of middle school in the Islamic Republic of Iran. Qualitative research method is used in gathering the data gained in the research, the analysis and the interpretation. The analysis of the documents includes the analysis of the written materials containing information on the factor and factors which aim to be researched. One of the documents used in the educational researches is the text books. While scrutinizing the text books which are chosen as data, the following steps are used: first of all the supply of the middle school history textbooks thought in Iran currently is provided. Later on the fullest extent of the expressions on the Turks which are written in the course books are translated from Persian to Turkish by the second writer of the study. In conclusion while data analysis is made from the translated parts, the expressions related with the Turkish dynasties which were governed the Turks and Iranians who lived outside the national states of the Iran in the course books are analyzed and it is found out whether these expressions match up with the historical researches or not.

Results and Discussion

It is found out in the first grade history textbooks of the middle school that there is rather limited information on the Turks. In the Iranian history, the invasions of the Saka (Scythians) in the time of Parts and the expansions of the religion of Buddha by the Kushanids are briefly mentioned. Because of the reason of that Ephtalits which were the north-eastern neighborhood of the Iran sometimes invaded the interior lands of the Iran in the time of Sassanid; it is mentioned about that the Sassanids made soldiers settled on the borders in order to stop them.

It is seen in the second grade history textbooks of the middle school that there is information on the Turks in the chapters of Samanids, Ghaznavids, Seljukids, Khwrazmshahids and Timurids. Apart from the Samanids, aforementioned states were the states which were constituted by the Turks and their ruler dynasty were established in Iran. It is mentioned about the border wars waged with pagan Turks during the establishment of the Samanids State along with the Ma wara'un nahr, the problems of Turkish origin commanders and that the Turkish origin descendants of Afrasyab brought the end of the state. Ghaznavids which are discussed under the title of the "First Dynasty with Turkish Origin in Iran" and the Seljukid State especially the Nizam al-mulk under the title of "The Seljukids which established a Powerful State in Iran" are mentioned with praise. In spite of the fact that their current center is Uzbekistan, the outstanding point in the book on the Khwrazmshahids and Timurids is the Iranian centrality. The invasions which were made against Iran by the Mongols in the time of Khwrazmshahids and the destructions of the Iranian expedition of the Timur caused in Iran are emphasized. Nevertheless his son Shahruh who did not follow the guide of the Timur and influenced by the Iranian civilization are mentioned in glowing terms.

There is information on the Turks on the subject of the Safavids in the third class history book of the secondary school. While Safavid State is told, it is defined that the most important ones who supported the movements started by the Shah Ismail are the seven Turkish tribes known their sects as Shiism and Kızılbaş. In the same part alienation is made while mentioning about the Iran expedition of the Ottoman Sultan Yavuz Selim. It is described the Shiites against the Sunni states. The Ottoman-Iran relations in the time of Tahmasb are mentioned and it is told that the peace between Iran and the Ottoman brought peacetime to the country. It is also described in the book

made explanations on the Ottomans in the time of Afsharid and Zendi that Imam Humeyni came to Turkey firstly in his exile in the time of Kajars before the revolution.

Conclusion

The Turks living outside the national states of the Iran are rather seen as invader, destructive of the state and inner peace, Buddhist, pagan and a tribal state in the history textbooks of the Iranian middle schools and it is emphasized that they began to come to Iran after accepting the religion of Islam. While the Turks living outside the border of the Iran are alienated, the ruler Turkish dynasty in Iran is spoken in glowing terms, however; the Ottomans are seen as a threat for especially Shiite and Shiite belief. It is found out in this analysis on the history textbooks of the Iran that some of the expressions on the Turks do not match up with the historical research findings.